

proučevanje babilonskega prava. Jurist in filolog jima dolgujeta veliko hvaležnost. Iskreno je z njima vred — kakor to omenjata v predgovoru (str. V) — obžalovati, da je druga svetovna vojna tako ovirala njuno delo, da nista mogla izpolniti prvotnega svojega načrta: da bi bila zbrala corpus vsega mezopotamskega prava všteti tudi sumerske zakonike in ešnunnske zakone.

Viktor Korošec

Goetze, Albrecht, The Laws of Eshnunna (v *The Annual of the American Schools of Oriental Research*, vol. XXXI, for 1951—1952). Published by the Department of Antiquities of the Government of Iraq and the American Schools of Oriental Research. New Haven 1956. 4°, X + 197 str., 4 pl.

Najdba Hammurabijevega zakonika l. 1902 je vzbudila v svetu velikansko pozornost. Pravni zgodovinarji (zlasti pok. Pavel Koschaker) so že zgodaj ovrgli mnenje, da bi bil to najstarejši zakonik v zgodovini človeštva. Popolnoma jasno pa so to dokazale najdbe novih zakonikov, ki so za več stoletij starejši od Hammurabijevega.

Tako sta bila leta 1948 objavljena kar dve zakonski zbirki. V reviji *American Journal of Archaeology* je Francis Rue Steele objavil dobršen del sumerskega zakonika, ki ga je s prologom in epilogom vred proglasil Lipit-Ištar, vladar mesta Isina (1850—1840).¹ Čeprav je bil sam Akadijec, je vendar dal sestaviti svoj zakonik še v sumerskem jeziku, kar dokazuje, kako močan je bil še sumerski življenj v njegovi državi. — Še starejši je l. 1953 objavljeni sumerski zakonik, ki ga je proglasil Ur-Nammu, ustanovitelj tretje dinastije v Uru (2028—2011).

Posebno veliko presenečenje je l. 1948 vzbudil A. Goetze, dotlej znan zlasti kot eden izmed najbolj zaslužnih hetitologov, ko je v reviji *Sumer* v Bagdadu objavil zbirko zakonov, ki vsebujejo pravne določbe iz mesta Ešnunna (sedaj Tell Asmar, vzhodno od Tigrisa ob reki Dijala). Besedilo, ki obsega 61 določb v akadijskem jeziku, je bilo najdeno v dveh prepisih na dveh glinastih ploščah (A in B), ki sta bili izkopani v letih 1945—1947 v predmestju Bagdada. Tam je bilo nekoč mesto, ki se je najbrž imenovalo Šaduppum in je bilo del Ešnunnske države. Najbolj presenetljivo je bilo to, da je bilo s tem dokazano, da je že pred Hammurabijem bila vsaj ena zakonska zbirka v akadijskem jeziku. Podrobnejša primerjava pokaže, da je pozneje Hammurabi uporabljal nekatere ešnunnske določbe ter je nekatere bodisi vsebinsko bodisi s sankcijami izpopolnjeval, čeprav dobesedno ni v celoti nobene prevzel v svoj zakonik.² Nova zakonska zbirka je vzbudila med orientalisti mnogo zanimanja, o čemer priča obilna literatura.³ V zbirki James B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts* (Princeton 1950, str. 161—163) je A. Goetze objavil že l. 1950 svoj drugi, deloma izpopolnjeni prevod.

V publikaciji, o kateri poročam, je Goetze sedaj objavil svoj dokončni prevod obenem z obširnimi filološkimi pripombami in krajšim komentarjem.

Iz predgovora izvemo, da bi bil po prvotnem načrtu moral pri delu sodelovati pravni zgodovinar. Dejansko je nestor orientalskih pravnih zgodovinarjev Sir John Miles (Oxford) prečital rokopis in o njem izrekel svoje pripombe.

Uvod (str. 1—16) vsebuje splošne podatke o najdbi obeh plošč in o razlikah med njima: plošča A je starejša kakor B, obe pa potekata iz skupnega starejšega teksta (16). Po Goetzejevem mnenju sta obe plošči zasebna prepisa (14). Glede starosti sodi G., da so ešnunnski zakoni znatno starejši od Hammurabijevega zakonika, ni pa mogoče zanesljivo trditi, da bi bili starejši od Lipit-Ištarjevega zakonika (16). To pomeni, da avtor opušča doslejšnje datiranje,

¹ Glede kronologije sledim E. F. Weidner-ju v *Archiv für Orientforschung*, XV, 1945—1951, str. 98 sl.

² Prim. V. Korošec, *Zakonik mesta Ešnunne in Lipit-Ištarjev zakonik* (Razprave II, SAZU, razr. za zgod. in družb. vede, str. 5—102, Ljubljana 1953), str. 88.

³ Prim. o. c., str. 16 s., op. 9—17.

po katerem bi bila ešnunška zakonska zbirka nastala najpozneje za časa kralja Bilalame, ki je vladal v Ešnunki kmalu po koncu zadnje sumerske države iz Ura (Ur III), torej nekako pol stoletja pred Lipit-Ištarjem, in več kakor dve stoletji pred Hammurabijevim zakonikom.

Do te izpremembe v datiranju je prišlo, ker se je pisatelju posrečilo, da je bolje rekonstruiral drugo vrstico v hudo poškodovanem sumerskem uvodu. Tedaj se je pokazalo (17—23), da tam ni bil omenjen kralj Bilalama in da se zato pri datiranju zbirke ni mogoče nanj opirati.

Jedro razprave je v poglavju (24—148), v katerem obravnava G. vsebino zakonske zbirke. Zaporedoma podaja najprej transkripcijo in prevod (obenem z njihovimi variantami na obeh ploščah) posameznih določb ali pa celih skupin sorodnih določb. Nato dodaja sproti bogato jezikovno analizo težjih izrazov iz besedila in končno kratek stvarni komentar. Ker izvirnik sam ne uporablja nobenih ločil med določbami, je tako delitev uvedel G. že l. 1948. Da je bila splošno posrečena, se vidi, da je skoro v celoti ostala; le določbo o obrestni meri šteje G. sedaj kot § 18 A. Največje težave je G. že v svoji prvi izdaji dobro rešil. Zato se sicer številna izboljšanja, zlasti v prevodu, nanašajo pretežno na nebitvena vprašanja; v podrobnosti se tu ne bomo spuščali. — Zelo uspešno je primerjanje posameznih določb z drugimi orientalskimi pravnimi viri (Hammurabijevim zakonikom, hetitskim in bibličnim pravom), ki ga pisec v zvezi z nekaterimi določbami rad uporablja. Goetze je tudi dodal napise za posamezne oddelke, tako da postane vsebina ešnunških zakonov laže pregledna.

Glosar (149—185) vsebuje vse izraze, ki jih zakonodajalec v tej zbirki uporablja. Pri vsaki besedi so naštetje tudi vse oblike, v katerih naletimo nanjo.

Pregled mer in uteži (186), ki jih uporablja zakonik, bo nedvomno zelo koristen. Žal ni posebnega besednega kazala, pregleda virov in doslejšnje literature, ki jo je avtor navajal celo v — prostorno nedvomno bolj strnjemem — prevodu v Pritchardovi zbirki (str. 161).

Končno navaja avtor klinopisni tekst besedila (187—197) in šest fotografskih posnetkov plošč.

Goetzejeva zasluga je bila, da so bile te plošče odkrite — na njihovo pravno vsebino je najprej postal pozoren bagdadski konservator Sayid Taha Baqir. Njegova druga, nič manjša, zasluga je v tem, da je v najkrajšem času že l. 1948 oskrbel prvi prevod. S sedanjo dokončno edicijo besedila in s podrobno jezikovno analizo je podal temeljito jezikovno obdelavo gradiva, ki ga bo poslej zlasti pravni zgodovinar lahko uspešno uporabljal. Vsebinsko in tehnično je sedanja izdaja ešnunških zakonov v fiološkem pogledu vzorna. Želimo, da bi doživela kmalu še enakovredno pravniško obdelavo!

Viktor Korošec

Friedrich, Johannes, Entzifferung verschollener Schriften und Sprachen (Verständliche Wissenschaft, 51. Band, Springer-Verlag) Berlin-Göttingen-Heidelberg, mali 8°, 146 str., 73 slik, 1 zemlj. skica.

J. Friedrich, eden izmed vodilnih hetitologov (prim. njegov Hethitisches Wörterbuch, ki je v letih 1952—1954 izšel v Indogermanische Bibliothek v Heidelbergu) je tudi izvrsten poznavalec drugih prednjeazijskih jezikov (l. 1951 je objavil svojo Phönizisch-Punische Grammatik, v zbirki Analecta Orientalia v Rimu) in kultur. Zelo srečna je bila misel, da je prav on v tej knjigi podal pregled doslejšnjih prizadevanj, uspehov, pa tudi neuspehov pri razvozlavanju starih pisav in pri iskanju ključa za razumevanje starih, nerazumljivih jezikov. Kakor pisatelj omenja pri svojih metodoloških mislih (str. 124), je treba razlikovati troje primerov: včasih je ohranjen napis v znani pisavi, toda v neznanem jeziku (značilna primera za to: etruščanski napisi in [do l. 1915] hetitski klinopisni napisi); drugič je jezik znan, ni pa čitljiva pisava (kot primer navaja ciprsko-grško zlogovno pisavo); najtežje pa je, kadar nista znana ne jezik ne pisava.

Obravnavano snov je avtor razdelil na štiri poglavja.

V prvem poglavju obravnava »vélika razvozljanja na področju Starega Vzhoda«, kamor prišteva egiptovske pisave (4—27), klinopis (27—72) in hetitsko hieroglifsko pisavo (72—84). Svoja izvajanja pregledno razčlenjuje.